

ETYKA SZCZEGÓŁOWA
OBSZARY WSPÓLCZESNYCH
DYLEMATÓW

JAN WAWRZYNIAK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań

Główne trendy i zagadnienia współczesnej etyki stosowanej

Zapotrzebowanie na etykę

Etyce filozoficznej towarzyszy dylemat nadoczekiwań społecznych wobec niej i możliwości zadośćuczynienia tym oczekiwaniom. Etyka nie może postulować programów nierealizowalnych, narażających adresatów na dysonans poznawczy i frustrację egzystencjalną, ale zarazem od etyków wymaga się kreowania wizji rzeczywistości społecznej, jaką powinna być, swoistego stania na straży marzeń o lepszym człowieku i świecie. Żadna jednak etyka nie „wygładzi” życia, tak by nie było w nim konfliktów i wszyscy byli szczęśliwi, gdyż realna egzystencja i byt społeczny pozostają immanentnie konfliktowe. Wybory moralne są – z samej multiaksjologicznej natury rzeczywistości empirycznej, w jakiej się dokonują – wyborami typu coś za coś. Stąd w praktyce społecznej funkcjonuje raczej komparatywno-konsekwencjonalna kategoria słuszności (najlepszej opcji działania z pozostałych do wyboru, w szczególności najmniejszego zła), niż jednoznacznego dobra/zła.

Różnorodność empirycznego *Lebensweltu* generuje mnogość modeli konstruowania propozycji normatywnych. Oczekujemy, iż będą one użyteczne i operacyjne przede wszystkim w zakresie tych kwalifikowanych praktyk społecznych, które – z uwagi na spektrum wartości realizowanych w ich kręgu i poprzez nie – cieszą się społecznym poważaniem, i wobec których (ściślej: wobec ich podmiotów-wykonawców) adresowane są szczególne wymagania, przywileje i zaufanie. Są to zarazem takie praktyki, w których moralny komponent profesjonalizmu stanowi o ich istnieniu, i których wy-

konawcom pozostawiono (w kontekście ram prawnych) znaczący zakres autonomii wyboru *modus operandi* w toku realizacji oczekiwań społecznych. Z tychże względów profesje owe fundują sobie szczególne regulacje etyczne (najczęściej typu deontologiczno-kodeksualnego), komplementarne wobec prawnych uregulowań danej praktyki społeczno-zawodowej.

Oczywiście żadna etyka nie zastosuje się sama, jeśli ludzie nie będą chcieli podporządkować się jej normowaniom. Co więcej, w potocznej świadomości istnieje swoista fuzja zapotrzebowania na regulacje etyczne i lęku przed etyką jako samozobowiązaniem implikującym poddanie się społecznej kontroli (wewnątrz- i zewnątrzgrupowej). Stąd tak wielka rola wychowania i edukacji na rzecz kultury moralnej społeczeństwa obywatelskiego. Mam tu na myśli kształtowanie świadomej woli samodyscyplinowania moralnego w imię twórczej koegzystencji opcji światopoglądowych, religijnych czy tradycji etnicznych – tworzących bogactwo kultury *Homo sapiens*. W rezultacie – konieczna w dzisiejszym świecie drastycznych animozji kulturowych i – makroetyka relacji społecznych (w tym publicznych) ogniskuje się w kategoriach afirmacji pluralizmu aksjologicznego i tolerancji realizowanych przez normatywno-performatywny fenomen komunikacji. A stymulowanie tych cnót to metadeontologiczne zadanie procesu dydaktycznego na wszystkich szczeblach systemu edukacji.

Określenie etyki stosowanej

Programy edukacji wyższej w Europie są reorientowane na ideę *sustainable employability*, czyli skutecznej mobilności zawodowej na rozszerzonym (co najmniej europejskim) i dynamicznym rynku pracy. Zarazem realna zatrudnialność absolwenta studiów wyższych – będąca funkcją jego wiedzy i umiejętności dostosowanych do potrzeb owego rynku – stała się istotnym parametrem jakości nauczania. Kluczowa rola w tej strategii przypada dziedzinie zwanej *applied & professional ethics*, będącej egzemplifikacją humanistyki stosowanej.

Etyka stosowana oznacza społeczną aplikację normatywnych modeli postępowania decyzyjno-praktycznego do konkretnych, mniej lub bardziej typowych (*resp.* kazuistycznych), dylematów moralnych zaistniałych w podmiotowo-przedmiotowej strukturze kwalifikowanych praktyk społecznych. Etykę stosowaną na ogół kojarzymy z mniej lub bardziej skodeksualizowanymi deontologiami zawodowymi, ale etyka ta może być także rozumiana *stricte* sokratejsko, jako koherencja deklaracji normatywnej

z rzeczywistym działaniem podmiotu. Swoistą „siłą napędową” współczesnej etyki stosowanej stanowi triadektyka deontologii, aretaizmu i superrogacji, mająca charakter wzajemnych polemicznych inspiracji.

Przykładowe projekty edukacyjne

Uwagi wstępne

Poniższe propozycje mogą służyć za podstawę programową Podyplomowego Studium Etyki Stosowanej (PSES), którego celem jest doskonalenie kwalifikacji funkcyjno-zawodowych lub specjalności Kultura normatywna na humanistycznych kierunkach studiów wyższych, która może być realizowana także w formule studiów międzyuczelnianych (np. w ramach porozumienia MOST), realizujących wspólny program, uwzględniający subprofile poszczególnych ośrodków akademickich¹.

Programy mają charakter strukturalny i interdyscyplinarny, co oznacza ząębienie się tematyki poszczególnych kursów i multiperspektywiczność w podejściu do omawianych zagadnień, a to zakłada udział specjalistów socjologii, psychologii, kulturoznawstwa, nauk politycznych, prawa, językoznawstwa etc. oraz wybitnych uczonych i specjalistów-praktyków (w tym rzeczników odpowiedzialności zawodowej) spoza danej uczelni jako prowadzących niektóre kursy. Pokrewne przedmioty zestawione są w blokach tematycznych. Projekt jest otwarty na modyfikacje: proporcje godzin przeznaczone na poszczególne kursy specjalistyczne oraz sam ich dobór pozostają mobilne. Przedmioty (subobszary problemowe) pokrewne można scalać w jednolite kursy. W profilu nauczania szczególną rangę mają analizy kauzalistyczne i kodeksów deontologicznych oraz wprowadzanie fachowej terminologii obcojęzycznej (co zarazem angażuje spektrum zagadnień teorii i sztuki translacji).

Należałoby dokonać wstępnego rozpoznania stopnia zapotrzebowania na PSES ze strony rynku pracy i konieczne w tym celu są konsultacje z Ministerstwem Pracy, związkami zawodowymi, organizacjami zrzeszającymi pracodawców itp. W toku monitorowania (czemu mogą służyć np. okresowe spotkania z absolwentami i pracodawcami lub ich ankietowanie) fak-

¹ Formuły te stanowią egzempla trzeciego i drugiego stopnia edukacji akademickiej, podlegające kwalifikacji w ramach ECTS i zapisywane w indywidualnym Europass absolwenta/pracownika.

tycznej, praktyczno-społecznej przydatności tematyki zajęć, dobór tejeż zmieniały się – w zależności do wymogów rynku pracy – na rzecz *sustainable employability* (mobilności i wzmacniania pozycji zawodowej przez wykorzystanie umiejętności/wiedzy) absolwentów.

Potencjalni adresaci studium

Osoby legitymujące się wykształceniem wyższym-magisterskim: kadra zarządzająca zespołami ludzkimi w profesjach i służbach wysokiego zaufania społecznego, o różnym stopniu formalnego zinstytucjonalizowania, a także pracownicy indywidualni dysponujący dużą autonomią decyzyjną w doborze strategii i metod osiągania celów zawodowych (resp. realizowania wartości/oczekiwań społecznych), np. biznesmeni, menedżerowie, kierownicy/dyrektorzy; specjaliści badań rynkowych, reklamy i kształtowania rynku (marketingu); pracownicy sektora usług i handlu; pracownicy firm konsultingowych, różnego typu doradcy i negocjatorzy; pracownicy bankowości i obrotu giełdowego; dziennikarze (różnych subspecjalności) i pracownicy mediów; prawnicy różnych specjalności; eksperci, rzeczoznawcy, tłumacze przysięgli; urzędnicy państwowi i pracownicy służb cywilnych; politycy, działacze samorządowi i społeczni, aktywiści NGOs, lobbyści; policjanci i inne służby mundurowe; detektywi prywatni; komornicy i windykatorzy; pracownicy służby zdrowia i terapeuci; nauczyciele/wychowawcy/pedagodzy szkolni; pracownicy służb socjalnych, ośrodków opiekuńczych, wychowawczych i resocjalizacyjnych; kuratorzy sądowi; rzecznicy odpowiedzialności zawodowej; specjaliści obrotu informacjami, zarządcy sieci komunikacyjnych, informatycy i programiści; naukowcy (głównie przedstawiciele dyscyplin empirycznych); specjaliści turystyki i rekreacji i inni.

Cele dydaktyczne i profil absolwenta

1. Kształcenie kulturowo otwartego, komunikatywnego i odpowiedzialnego intelektualisty-humanisty. Nie tylko biegłego diagnostyka normatywnych parametrów rzeczywistości społecznej (a więc wyposażonego w niezbędną kompetencję teoretyczno-interpretacyjną), ale poszukiwanego praktyka, nowego typu profesjonalisty: metaspecjalisty-etyka (resp. konsultanta etycznego), świadomego kreatora wiedzy normatywnej, samodzielnie inicjującego i wspomagającego rozwiązywanie problemów moralnych w praktykach społecznych o różnym stopniu zinstytucjonalizowania, promotora pozytywnych wzorców/relacji osobowych w konkretnych śro-

dowiskach pracy (ze szczególnym uwzględnieniem działań w zespołach o wewnętrznej hierarchii) oraz społeczno-zawodowo-edukacyjnej aktywności pracobiorców i pracodawców.

2. Kształtowanie społecznej (obywatelskiej) wiedzy o specyfice moralnej poszczególnych praktyk zawodowych, których jesteście na co dzień klientami; o wzajemnych podobieństwach, różnicach i nieuchronnych spotkaniach oczekiwań i możliwości. Ma to sprzyjać wzajemnemu humanistycznemu zrozumieniu w strukturze społecznego podziału pracy oraz kreowaniu kultury moralnej tak w kwalifikowanych praktykach społecznych, jak i w codzienności interakcji publicznych o różnym stopniu sformalizowania.

3. Uczulanie na aksjologiczny i społeczno-moralny komponent profesjonalizmu, a tym samym promocja kultury wysokiej i intelektualnej – w tym aksjologicznej – otwartości myślenia interdyscyplinarno-komparatywnego (w kontekście polikulturowości/poliaksjologiczności europejskiego rynku pracy, mobilności indywidualnej i dynamiki demograficznej w skali globalnej, zagrożeń środowiskowych i biotechnologicznych), tolerancji światopoglądowej oraz procesualno-strukturalnego obrazu świata. Tym samym PSES może być czynnikiem rozwoju kapitału ludzkiego w zakresie funkcjonalnej wiedzy humanistycznej, stanowiącej – coraz bardziej docenianej – endogennej czynnik wzrostu gospodarczego, realizowanego m.in. przez trwałą wzrost zatrudnienia.

4. PSES ma być konstruktywnym przeciwdziałaniem niewspółmierności między zastanym układem społecznym (w szczególności środowiskami pracowniczymi o charakterze korporacyjnym), który nie musi entuzjastycznie witać specjalisty etyki, wnoszącego do danej praktyki społeczno-zawodowej – restryktywne ze swej istoty – świadomość i dyscyplinę moralną jako niezbywalne elementy profesjonalizmu, a cywilizacyjną koniecznością zmiany zastanej świadomości i dysfunkcyjnej rutyny owych praktyk, co jest rozpoznane w europejskiej przestrzeni edukacji stosowanej zadaniem etyków-praktyków. W dłuższym horyzoncie czasowym Studium będzie stymulowało popyt pracodawców na nowego typu specjalistów – kulturoznawców/etyków-praktyków – działając na rzecz tzw. lizbońskiej strategii rozwoju społeczeństwa i gospodarki europejskiej opartych na wiedzy, i kreatywnie funkcjonując w dziedzictwie humanistyki stosowanej, zakorzenionym w tradycji i bogactwie śródziemnomorskiego kręgu kulturowego.

5. Zaznajomienie ze spektrum problemowym współczesnej etyki stosowanej, a szczególnie zawodowej. Ukazanie etyki (*resp.* kwalifikowanej decyzji moralnej) jako kategorii warsztatowej (profesjonalistycznej). A stąd: kształcenie kompetencji rozpoznawania i kreatywnego reagowania na problemy moralne w sferze kwalifikowanych praktyk społecznych (*resp.* życia

publicznego) o różnym stopniu zinstytucjonalizowania. Kształcenie umiejętności operacyjnego wdrażania (etoplastia/inżyniera etyczna, etyka komunikacji, *area ethics*) funkcjonalnych modeli etycznych w małych grupach społecznych (*resp.* środowiskach zawodowych, społecznościach lokalnych) – rozumianego jako praktyka kulturotwórcza – w celu rozwiązywania problemów moralnych związanych z pracą zawodową o charakterze kooperacyjnym.

Kwalifikacje i uprawnienia

Absolwenci otrzymują świadectwo ukończenia trzyletnich studiów podyplomowych w zakresie „specjalisty/doradcy etyki stosowanej/zawodowej”²; uprawnienia nauczycielskie do prowadzenia przedmiotów autorskich lub ścieżek edukacyjnych o profilu normatywnym; kwalifikacje konsultingowo-doradcze w odniesieniu do danych sektorów zawodowych; kwalifikacje rzeczników odpowiedzialności zawodowej. Warunki ukończenia: zaliczenie wszystkich przedmiotów według kryteriów ustalonych przez prowadzących. Kreatywne uczestnictwo w zajęciach oraz przygotowanie pracy dyplomowej – odnoszącej nabytą wiedzę bezpośrednio do praktyki społecznej.

Program Studium:

Lp.	TEMAT	Orientacyjna liczba godzin
1.	Podstawy etyki ogólnej	14
2.	Podstawy aksjologii/etyki stosowanej	20
2a.	Naczelne kategorie etyczne w praktyce społecznej	16
3.	Moralność a prawo	14
3a.	Etyka profesji prawniczych	16
4.	Kulturoznawstwo stosowane	20
5.	Socjologia i antropologia moralności & obyczaju	16
6.	Psychologia moralności	14
7.	Etyka a estetyka – etyka działalności artystycznej	8
8.	Etyka gospodarcza	24
8a.	Etyka rozwoju międzynarodowego	6

² 350 godzin zajęciowych realizowanych w ciągu 3 semestrów. Szczegółowe treści programowe ustalają prowadzący.

9.	Moralne dylematy praktyki naukowo-badawczej	4
10.	Podstawy etyki komunikacji	16
10a.	Etyka przekazu medialnego	18
10b.	Etyka <i>public relations</i>	8
10c.	Aksjologia i deontologia negocjacji/mediacji	8
11.	Etyka informatyczna	10
12.	Etyka w działalności politycznej, samorządowej i społecznej	16
13.	Urzednicy i państwowe służby cywilne	6
14.	Etyka policji i służb mundurowych	6
15.	Etyka nauczycielska	14
15a.	Etyka doradztwa zawodowego	6
16.	Etyka pracy socjalnej	10
17.	Bioetyka społeczno-kulturowa	14
17a.	Deontologiczne problemy profesji medycznych	18
18.	Moralność seksualna i etyka zawodowa terapeuty	14
19.	Seminarium dyplomowe	14
		350

Charakterystyka przedmiotów – przykładowe zagadnienia

1. Atrybuty i intelektualne „pułapki” etyki. Potoczne błędy argumentacji normatywnej. Podstawowe rozróżnienia pojęciowe i struktura problemowa etyki. Modele i kierunki etyki normatywnej.

Deontologia a teleologia, pryncypializm a sytuacjonizm. Semiotyka moralności – oceny, normy, rozkazy, maksymy i preskrypcje. Metaetyka jako hermeneutyka dyskursu moralnego – szkoły metaetyczne. Logika uzasadniania sądów normatywnych. Relatywizm etyczny i metaetyczny; inne rodzaje relatywizmu normatywnego. Dobroć a słusność.

2. Stanowi wstęp do wszystkich przedmiotów szczegółowych (*resp.* regulacji etycznych w kwalifikowanych praktykach społecznych). Ontologia wartości i uzasadnienie normatywnego (tu: moralnego) charakteru faktyczności.

Kodeksy deontologiczne – ich treść, funkcje, cele i tryb stanowienia, przestrzeganie i egzekwowanie. Wymogi metodologiczne i merytoryczno-funkcjonalne stawiane etykom praktyk społecznych. Konflikty lojalności (*resp.* odpowiedzialności) w strukturze pełnionych ról społecznych (w tym funkcji pracowniczych). Analiza argumentów za i przeciw tworzeniu kodeksów deontologicznych. Honor zawodowy i solidarność zawodowa a szowinizm zawodowy i izolacjonistyczny korporacjonizm (prowadzący do ucieczki od zewnętrznej kontroli społecznej, a w konsekwencji do niestaranności i rozluźnienia kontroli intrazawodowej).

Instytucjonalizacja etyki (*resp.* moralnej odpowiedzialności zawodowej): kodeks deontologiczny jako alibi wrażliwości moralnej; tzw. komitety etyczne jako legalne kanały kryptopermisywizmu dla zawinionych słabości usługodawców, sprzyjające moralnej korupcji (błędne koło ukrywania zła i obniżania dyscypliny pracy).

Należyta staranność i dyscyplina moralna jako fundamentalne komponenty profesjonalizmu: etyka przekonania i perfekcjonizmu a etyka odpowiedzialności. Profesjonalizm jako tożsamość egzystencjalna i wolność podmiotu – satysfakcja i samorealizacja egzystencjalno-godnościowa przez profesjonalizm. Zagadnienie tzw. pracoholizmu. Wzrost efektywności i kompetencji zawodowej jako komponent i miara profesjonalizmu; podejmowanie ryzyka i kreatywne uczestnictwo w sytuacjach moralnie relewantnych jako konstytuanta profesjonalizmu – istotność światopoglądu procesualnego. Przykładowe zagadnienia szczegółowe: kategoria etosu zawodowego – kontekst społeczny; wyzysk i mobbing, korupcja, analiza przypadków.

2a. Pojęcie czynu moralnego. Analiza rozumienia i praktycznego funkcjonowania kategorii: dobra/zła moralnego, sumienia, cnoty, godności/honoru, tolerancji jako kategorii praktycznej, powinności i odpowiedzialności (indywidualnej, zbiorowej, instytucjonalnej, historycznej), sprawiedliwości, postępowości/konserwatyzmu etc. Ukazanie kontekstów historycznych – głównie tradycji kantowskiej i utylitarystycznej. Społeczna aplikacja kategorii etycznych – moralne standardy postępowania w relacjach publicznych. Zagadnienie tzw. nieposłuszeństwa obywatelskiego. Etyczność podmiotowa, czyli koherencja przekonań i czynów (*resp.* deklaracji z działaniem) a tzw. klauzule sumienia w kodeksach deontologicznych. Analiza przypadków.

Stopień zinstytucjonalizowania praktyki a funkcjonalność modelu etyki zawodowej: np. **deontologia** stosowana jest raczej do praktyk o wysokim stopniu zinstytucjonalizowania i zbiurokratyzowania. Deontologia transmittuje system wartości, stanowi *modus operandi* dla teleologii (ideologii), a także dla prywaty aksjologicznej usługodawców. Natomiast **aretaizm** to model właściwy praktykom społecznym o umiarkowanym/niskim stopniu zinstytucjonalizowania formalnoprawnego i biurokratycznego, w których skomplikowanie (także np. niebezpośredniość) relacji międzyosobowych uniemożliwia ścisłą – prawną lub kodeksualno-deontologiczną – regulację ich funkcjonowania, i których dynamika rozwojowa stwarza precedensowe dylematy, które trzeba rozwiązywać *ad hoc*, biorąc odpowiedzialność za decyzje indywidualne³. W perspektywie etyki cnot, gdzie dyscyplina koegzys-

³ Np. handel, operacje giełdowe, proces wychowawczo-dydaktyczny, służba zdrowia, praktyki pomocy społecznej.

tencji oparta jest na walorach duchowych (szczególnie moralnych) indywidualistów, instytucjonalizm rozumiany jest jako nieskodeksualizowana formalnie umowa społeczna.

3. Normowania prawne a normowania moralne (w tym etyczne) – komparacja analityczna, filozoficzna, społeczna i historyczna. Etyka a prawo: zmagania o nadrzędność aksjologiczną, zakresy kompetencji i praktyczną użyteczność; tradycja europejska a amerykańska. Zagadnienie moralnego statusu prawa – konflikty lojalności: przekonania moralne a regulacje prawne w kwalifikowanych praktykach (*resp.* rolach) społecznych. Zbiorowe nieposłuszeństwo obywatelskie: obrona przed zaborczością czy niesprawiedliwością państwa wobec obywateli.

Indywidualne nieposłuszeństwo obywatelskie (urzędnik państwowy o poglądach moralnych niezgodnych z prawem: np. sędzia katolik orzekający w sprawach rozwodowych czy urzędnik USC wobec par homoseksualnych). Indywidualna i zbiorowa samoobrona konieczna. Moralny status świadka koronnego. Moralny wymiar modelu ustrojowego państwa – prawa człowieka. Socjaldemokracja a libertarianizm – problem przyszłości projektu zjednoczonej Europy. Prawa obywatelskie a walka z terroryzmem. Moralne prawa i obowiązki wzajemne instytucji państwa i obywateli. Moralność liberalizmu a polityka zatrudnieniowa {korelacja z 12}. Moralne aspekty prawa pracy, jego przestrzegania i egzekwowania (np. walka z mobbingiem i wyzyskiem). Prawo ubezpieczeń. Prawo zobowiązań. Moralne aspekty prawa podatkowego. Prawna ochrona danych. Prawa człowieka. Prawo prasowe i autorskie. Prawo patentowe a prywatny sponsoring badań naukowych i ochrona własności intelektualnej {korelacja z 7, 9, 10}. Deontologia a regulacje prawne: analiza wybranych kodeksów deontologicznych w kontekście ustawodawstwa (np. relacje prawa i medycyny) – {korelacja z 17a}.

3a. Prowadzącym może być rzecznik odpowiedzialności zawodowej. Moralne dylematy i deontologie subprofesji prawniczych: sędziowie, prokuratorzy, adwokaci, radcy prawni, notariusze, biegli, tłumacze przysięgli. Typowe niebezpieczeństwa moralne w profesjach prawniczych. Patologie moralne wśród zawodów prawniczych.

4. Podstawy wiedzy o kulturze i filozofii kultury. Kulturoznawstwo/religioznawstwo porównawczo-interkulturowe. Normatywno-performatywny charakter uczestnictwa w kulturze. Etyka animacji kulturowej i marketingu kulturowego – rynek sztuki. Zarządzanie instytucjami kultury. Rola inteligencji jako warstwy społecznej – przynależnej do tzw. klasy średniej – w kształtowaniu współczesnej kultury moralnej. Moralny i społeczny status elitarności.

5. Moralność jako procesualny fakt społeczny, czynniki moralnotwórcze, społeczne funkcjonowanie norm (tzw. świadomość moralna), terytoria styczne z moralnością (np. moralność a obyczaj, moralność a etykieta), funkcjonalizm i relatywizm kulturowy w nauce o moralności, socjologiczne typologie moralności; moralność zawodowa, klasowa, subkulturowa; moralność a religijność; socjologia tzw. nieposłuszeństwa obywatelskiego.

6. Periodyzacja/typologia rozwoju wrażliwości moralnej w ontogenezie (np. stanowiska L. Kohlberga, J. Piageta, psychoanalizy). Psychologia przeżyć, dyspozycji i przekonań moralnych, oceniania i postępowania. Neurogenetyczne oraz społeczne uwarunkowania fenomenu sumienia oraz zdolności do wartościowania; filozoficzna geneza kategorii sumienia; kognitywny status wartościowania. Psychologia decyzji moralnej (wyboru moralnego). Patologie moralne i podobne.

7. Kreacja artystyczna a moralność: komparacja aksjologiczna i normatywna. Zagadnienie moralnych kryteriów/ograniczeń sztuki (artyzmu) i działalności artystycznej. Moralny status wolności tworzenia. Autonomia moralna a społeczna odpowiedzialność artysty (sztuki plastyczne, pisarstwo, aktorstwo). Sztuka jako ideologia. Preferencje moralne postmodernizmu – etyczność a estetyczność, akodeksualność, indywidualizm. Etyka narracji. Arteterapia i ekoterapia (*resp.* estetyka środowiskowa) {korelacja z 7 i 17}.

8. Etyka zarządzania zespołami pracowniczymi; etyka konkurencji gospodarczej (np. wrogie przejęcia i monopole, zmwowy cenowe etc). Społeczna odpowiedzialność biznesu (*resp.* pracodawców) i tzw. *win – win relations*. System podatkowy a działalność mecenacyjna biznesu, etyka sponsoringu, mecenatu i strategicznej filantropii – dobroczynność jako inwestycja. Aksjologiczne i społeczne modele działania przedsiębiorstw. Polityka finansowa spółek (np. ukryte opłaty stałe) wobec usługoborców. Moralność a deontologia handlu (w tym: informacja towarowo-handlowa) – etyka kupiecka. Etyczne aspekty reklamy i marketingu {korelacja z 10b}. Etyka obrotu giełdowego i operacji finansowych; etyka maklerska; etyka doradztwa kapitałowego. Biznes a polityka – konflikty lojalności {korelacja z 12}; etyka lobbingu; polityka fiskalna państwa (np. ukryte podatki) w społeczeństwie obywatelskim; moralny status strajku; moralne aspekty konfiskat celnych. Wiedza i informacja jako towar {korelacja z 9, 11 i 15}. Korporacjonizm a wolny rynek. Formy i paradoksy korupcjonizmu.

8a. Semantyka i aksjologia rozwoju. Etyka rozwoju międzynarodowego: ekonomia a moralność.

Globalizm korporacyjny a sprawiedliwość alterglobalna. Zjawisko ekolonializmu a kategoria *environmental justice*. Niemożność zniesienia podziału Północ-Południe. Polityka społeczna i rozwój genomiki a perspekty-

wa etyki populacyjnej. Problemy szczegółowe, np. nadprodukcja żywności a głód na świecie, wykorzystywanie taniej siły roboczej, licencje na leki generyczne, umarzanie długów i pomoc charytatywna a korupcja, protekcjonizm w produkcji i handlu artykułami rolnymi). Problematyka moralna związana z produkcją i dystrybucją energii oraz dostępem do wody.

9. Aksjologia i deontologia praktyki poznawczej {korelacja z 3 i 17a}. Dobre obyczaje w praktyce akademickiej. Szczególny status nauk doświadczalnych. Firmy przemysłowe a naukowcy – komercjalizacja nauki (wiedza naukowa jako towar) – prawda a interes ekonomiczny. Fałszywa idea nauki wolnej od wartościowania, aksjologiczny – a szczególnie moralny – komponent naukowości (prawdy naukowej). Performatywny charakter badań i teorii naukowych – społeczna i kulturotwórcza odpowiedzialność naukowców za kreatywną narrację *Lebensweltu* – perspektywa *area ethica*. Etyka postępowania badawczego w naukach społecznych i badaniach ankietowo-statystycznych. Szczególny status badań dotyczących istnienia i atrybutów ras ludzkich, mniejszości/większości społecznych (etnicznych, seksualnych, religijnych, nieformalnych subkultur etc). Zagadnienie własności intelektualnej: patenty; plagiaty i autoplgiaty {koreluje 3}.

10. Pojęcie komunikacji jako faktu normatywnego i strategii działania społecznego – potrzeba regulacji etycznej. Wszelkie aspekty współczesnej etyki komunikacji interpersonalnej, społecznej i interkulturowej. Komunikacja jako realizacja wartości tolerancji {koreluje z 2a}. Promocja komunikacji interswiatopoglądowej jako etyczne zadanie współczesnej humanistyki. Czy pokój światowy będzie zależał od kultury moralnej narodów i społeczeństw, od moralnej dyscypliny koegzystencji, realizowanej w transcendentnej (pankulturowej) strukturze komunikacyjnej (strukturze spotkań perspektyw aksjologicznych)? Elementy bioetyki społecznej (mniejszości biospołeczne, rozumienie i tolerancja) i bioetyki ewolucyjnej (komunikacyjne korzenie moralności) – {korelacja z 17}. Elementy biokomunikacji i zooterapii {korelacja z 17-17a}. Etyczny wymiar komunikacji interpersonalnej w praktyce klinicznej {korelacja z 17a}. Etyka informowania w sytuacjach kryzysowych {korelacja z 13, 14, 16, 17a}.

10a. Aksjologiczno-performatywny charakter przekazu medialnego. Etyka dziennikarska: informacja (*resp.* przemilczenie) a interpretacja i manipulacja; tzw. dziennikarstwo śledcze, „węszące” oraz interwencyjne. Manipulacja świadomością społeczną (zagadnienie tzw. odpowiedzialności perlokucyjnej). Manipulacja informacją giełdową {korelacja z 8} – dotyczy dziennikarzy-analityków giełdowych. Manipulacja wizerunkiem towarowym {korelacja z 8}. Tzw. poprawność polityczna informacji medialnej a manipulacja wizerunkiem publiczno-politycznym {korelacja z 12}; polityczne manipulowanie

mediami {korelacja z 8 i 12}. Zajęcia warsztatowe w czytaniu (odczytywaniu) informacji, pisaniu (w szczególności o charakterze interpretacyjno-normatywnym), operowanie sugestią, ocenami, opisem).

10b. Etyka wizerunku medialnego. *Public relations* jako *modus operandi* kontaktowania się instytucji z otoczeniem społecznym i narzędzia wpływu normatywnego. Reklama (w tym reklama polityczna) i tzw. czarny PR {korelacja z 12}.

10c. Przedmiot stanowi podstawę dla zagadnień szczegółowych z zakresu 3, 8, 13,14, 15-15a 16, 17a. Analiza moralnych aspektów doradzania, mediacji i negocjacji w różnorodnych kontekstach społeczno-zawodowych – dotyczy bardziej strategii (aksjologii) mediacji niż sytuacyjnej taktyki negocjacyjnej pozostającej w kompetencji psychologii i wymagającej warsztatowych formuł dydaktycznych oraz ćwiczeń praktycznych. Doradztwo zawodowe, biznesowe, finansowe, kadrowe. Negocjacje policyjne, handlowe, przedprocesowe mediacje sądowe.

11. Pozorna anonimowość Internetu i jej konsekwencje. Moralne zagadnienia związane z gromadzeniem, przepływem/ujawnianiem i przetwarzaniem danych oraz handlem informacjami. Internet jako narzędzie działań przestępczych, np. naruszanie praw autorskich, internetowe koalicje samobójców – odpowiedzialność „rozmyta”, kradzieże danych osobowo-finansowych; przestępczość seksualna, pornografia, przemoc, działalność sekt i w kontekście wpływu na dzieci. Rola Internetu jako źródła informacji w procesie edukacyjnym {korelacja z 15}.

12. Moralny wymiar zawodowej działalności politycznej oraz etyka w działalności publicznej i relacjach obywatelskich. Odpowiedzialność w funkcjach przedstawicielskich. Samorganizacja społeczeństwa: organizacje samorządowe, NGOs i ich upolitycznienie (np. zjawiska hipokryzja i korupcjonizmu tzw. organizacji ekologicznych.); zagadnienie tzw. nieposłuszeństwa obywatelskiego {korelacja z 3 i 5}. Moralny status obietnic wyborczych i propozycji (inicjatyw ustawodawczych) – manipulacje świadomością społeczną; szczególny kazu propozycji z zakresu polityki demograficznej. Autoteliczność polityki jako strategii utrzymania władzy.

13. Kodeksy deontologiczne pracowników państwowych służb cywilnych, urzędników, tłumaczy przysięgłych (korelacja z 3a). Przykładowe zagadnienia: apolityczność, korupcja, konflikty lojalności. Zagadnienia moralne i prawne odpowiedzialności podmiotów zbiorowych i/lub instytucjonalnych {korelacja z 3, 8, 12}. Zagadnienia moralne w teorii i praktyce translacji prawniczej – konteksty historyczno-kulturowo-legislacyjne i socjolingwistyczne.

14. Policja i służby mundurowe – konflikty normatywne służby policyjnej. Deontologia a teleologia służby policyjnej. Etyka przekonań a etyka

odpowiedzialności w pracy policyjnej. Policja między służbą państwu a służbą społeczeństwu; nadużycia wobec obywateli. Kategoria sumienia w pracy policyjnej (szerzej: służbach mundurowych). Rachunek użyteczny: cele a koszty społeczne użytych metod operacyjnych; moralne dylematy pracy operacyjnej (np. praca wywiadowcza, agenturalna, werbowanie i zatrudnianie informatorów etc); moralny i prawny status prowokacji policyjnej (podstęp, podsłuch, zakupu kontrolowanego itp). Moralny status instytucji świadka koronnego; zobowiązania państwa wobec świadków koronnych {korelacja z 3}.

Nietransparentny korporacjonizm i przestępczość własna policji; związki z przestępczością zorganizowaną i polityką. Podatność korupcyjna – oblicza korupcji; metody walki z korupcją w policji – prowokacja wewnętrzna. Operowanie tzw. statystyką wykrywalności w celu budowy wizerunku publicznego. Problemy emocjonalne – spektrum zagadnień szczegółowych.

15. Aksjologia wychowania i deontologia procesu dydaktycznego: cele nauczania i profil absolwenta. Cele ideowe i praktyczne sprawności intelektualno-społeczne) edukacji współczesnej – edukacja jako inwestycja & wiedza jako towar {koreluje z 8}. Wychowanie jako poszukiwanie wartości. Wychowanie na rzecz *sustainable employability* w nowej Europie: otwartość na informacje, gotowość do samokształcenia i aktywności intelektualnej; zatrudnialność absolwenta jako współkryterium jakości nauczania Promocja kultury moralnej i zdrowia moralnego - szczególna ranga kategorii tolerancji i elementy *area ethics*⁴.

15a. Przekaz diagnozy uzdolnień kandydata, niezgodnej z jego ambicjami i oczekiwaniami; moralny wymiar sugestii. Odpowiedzialność za przyszłość indywidualnego człowieka.

16. Moralne problemy wychowawców – różne konteksty społeczne i instytucjonalne, np. przedszkola, specjalne placówki wychowawcze i resocjalizacyjne, więzienia. Moralna istotność doboru kadr. Etyka socjotechniki. Ośrodki pomocy / opieki społecznej i służby socjalne pomocy interwencyjnej (tzw. interwencja kryzysowa). Kontekst wolnego rynku usług w sferze pomocy społecznej. Deontologia pracownika socjalnego. (Przykładowe zagadnienie: zatrudnianie zdeklarowanych homoseksualistów w instytucjach opiekuńczych i wychowawczo-edukacyjnych).

---

⁴ *Area ethics* jest jednym z najnowszych nurtów współczesnej etyki stosowanej, mającym charakter deontologii metaaksjologizmu w praktyce badawczej i dydaktycznej, promującym bezstronną prezentację całego spektrum relevantnych opinii (tu: możliwości teoretycznej eksplikacji lub normatywnej regulacji) odniesionych do danego problemu. Por. J. Wawrzyniak, *Aksjologiczność i etyczność nauk społecznych*, [w:] *Człowiek i społeczeństwo*, (red.) K. Zamiara, (w druku); info: www.etikk.no

17. Struktura teoretyczna i problematyka współczesnej bioetyki ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy (relatywizacji) multikulturowej {korelacja z 2-2a, 3, 8a i 10}⁵. Tradycja a zmiany historyczne w zakresie rozumienia spektrum odniesień merytorycznych refleksji bioetycznej; postęp techniczno/farmaceutyczny w diagnostyce i terapii jako czynnik tych zmian, generujący nowe problemy moralne wymagające racjonalizacji i regulacji etycznej. Środowiskowy kontekst i globalizm współczesnej bioetyki. Integryzm (wspólnota założeń aksjologicznych, ontologicznych i metodologicznych/metaetycznych) subdyscyplin bioetyki i jej interdyscyplinarność; wzajemne powiązanie subobszarów problemowych i zagadnień; pluralizm metodologiczny i teoretyczny współczesnej bioetyki. *Area ethics* w nauczaniu bioetyki.

Bioetyka społeczna – mniejszości biospołeczne. Bioetyka kulturowa – interpretacje profilu merytorycznego i zadań społecznych. Środowiskowy kontekst i kulturowa relatywizacja zdrowia/normalności i patologii/choroby oraz samej medycyny. Tradycyjne ideały medycyny klinicznej vs aksjologia promocji zdrowia. Inkorporowanie w prawo społecznych przekonań odniesionych do operacji na wartościach witalnych (atributach i warunkach koniecznych do samokontynuacji fenomenu życia – *resp.* bycia istotą żywą); Regulacje prawne jako kompromis między opcjami moralnymi {korelacja z 3}.

Zaniedbania edukacji humanistycznej usługodawców medycyny. Niewłaściwy status kursu etyki w programach nauczania medycyny. Bycie lekarzem a bycie technikiem biologii stosowanej. Morale współczesnej medycyny: stan przekonań moralnych usługodawców medycznych a generowana nimi praktyka. Moralny wymiar rekrutacji do zawodu. Służba a płaça. Subiektywne przyczyny błędów lekarskich: minimalizm, naruszanie podstawowych zasad *primum non nocere, salus aegroti suprema lex*, zasada ograniczonego zaufania i obowiązek posiadania wątpliwości; nieostrożność, bezmyślność, chamstwo i „gwiazdorstwo”. Modele etyki środowiskowej i ich społeczno-praktyczna (tu: sozologiczna) efektywność. Inicjatywy obywatelskie w zakresie ochrony środowiska a regulacje prawne. Prawo do informacji o stanie środowiska {korelacja z 10-10b, 12, 13}. Ustawodawstwo w zakresie praw/ochrony *nonhuman animals* jako instrument szowinizmu gatunkowego *Homo sapiens*, a szczególnie interesów ekonomicznych lobby

⁵ Pomijam tu enumeracje oczywistych i znanych specjalistom przedmiotu standardów problemowych (np. aborcja, eutanazja, transplantacje, kwalifikacja do zabiegu – kryteriologia i odpowiedzialność moralna etc.) oraz związanych z nimi kategorii równi pochyłej i podwójnego skutku.

przemysłowego i naukowego {korelacja z 8 i 9}. Środowiskowe paradoksy wegetarianizmu. Środowiskowo-populacyjny wymiar genomiki i inżynierii genetycznej {korelacja z 8a}. Niebezpieczeństwo bioterroryzmu.

17a. Czy deontologie subprofesji medycznych (resp. opieki zdrowotnej) są funkcjonalne społecznie {korelacja z 2-2a}? Paradygmaty etyki postępowania lekarskiego/pielęgniarskiego. Modele i systemy etyki normatywnej w zastosowaniu do moralnych dylematów praktyki klinicznej. Etyczny wymiar komunikacji w praktyce klinicznej. Prawda a dobro w medycynie – perspektywa *area ethica*. Specyfika praktyki hospicyjnej. Perspektywa filozofii jako elementu opieki/terapii. Moralna ocena regulacji prawnych w medycynie i prawa pacjenta {korelacja z 3}. Patologie moralne w służbie zdrowia: zdrada lekarska – zabijanie pacjentów; samobójczy moralnie izolacjonistyczny korporacjonizm. Etyczny wymiar komunikacji interpersonalnej w praktyce klinicznej {korelacja z 10}. Moralny i prawny status tzw. klauzul sumienia w kodeksach deontologicznych {korelacja z 2-2a, 3}. Szczególny moralny wymiar korupcjoniizmu w służbie zdrowia. Problematyka moralna wynikająca ze struktury organizacyjnej (prawnoadministracyjnej) usług medycznych w Polsce.

18. Przykładowe zagadnienia: norma a patologia; parafilie i granice tolerancji społecznej; różnice perspektyw prawnej i moralnej; mniejszości seksualne i ich ideologiczno-polityczne reprezentacje; nadużycia seksualne w kwalifikowanych praktykach społecznych; profilaktyka i terapia zaburzeń seksualnych. Aksjologia psychoterapii i etyka psychotechniki. Moralne aspekty doradztwa psychologicznego. Kulturowy kontekst psychoterapii. Psychoterapia a religia. Zastępowanie pojęcia „zła” pojęciem „choroby”. Etyka związków partnerskich i rodzinnych.

Równolegle można uruchomić formułę krótkich, wąskospecjalistycznych kursów (np. podyplomowe Kursy Etyki Stosowanej – PKES) odpowiadających na konkretne zamówienie grup zawodowych, firm, związków zawodowych etc., finansujących je w ramach tzw. szkoleń wewnętrznych. Możliwe kursy to np. etyka inżynierska, etyka architektów, etyka weterynaryjna, etyka farmaceutyczna, etyka i etykieta w dyplomacji, etyka w sporcie, fenomen korupcji w zinstytucjonalizowanych praktykach społecznych, zagadnienie tzw. nieposłuszeństwa obywatelskiego, sprawiedliwość społeczna, moralność a prawo, etyka negocjacji/mediacji/doradztwa, etyka zawodu aktorskiego, deontologia pracy „duszpasterskiej”, kultura i etyka podróży (np. dla specjalistów w zakresie turystyki i rekreacji). Każdy typ utrwalonej praktyki społecznej może stać się przedmiotem szczegółowych analiz w formie kursu w ramach PSES/PKES.

KULTURA NORMATYWNA – specjalność lub kierunek⁶

Propozycja przedmiotów specjalizacyjnych (*vide* także PSES i zawarte tam omówienia):

1. Wstęp do etyki

Podstawowe rozróżnienia pojęciowe i struktura teoretyczna etyki; semiotyka, logika i hermeneutyka dyskursu normatywnego. Normatywność a etyczność; pojęcie „etyczności” formalnej, przedmiotowej i podmiotowej. Zagadnienie uogólnialności oraz *is – ought problem*. Modele i kierunki etyki normatywnej. Specyfika etyki w kontekście osobliwości faktów moralnych. Odmiany relatywizmu w etyce. Podstawowe kategorie etyczne.

2. Historia myśli etycznej

Całościowy przegląd historyczny etyki, ze szczególnym uwzględnieniem „systemów” etyki normatywnej, z wyróżnieniem kantyizmu (etyki typu *rule-deontology*), utylitaryzmu (etyki typu teleologicznego) i pragmatyzmu (etyki typu sytuacjonistycznego) jako normatywnych wykładni powinności moralnej dominujących w (tak zinstytucjonalizowanej, jak i potocznej) kulturze euroamerykańskiej.

3. Logika wnioskowań normatywnych

Logiki wielowartościowe, modalności normatywne i systemy logik deontycznych. Ćwiczenia we wnioskowaniu/uzasadnianiu postulatywnym.

4. Podstawy aksjologii/etyki stosowanej (por. także program PSES)

Przegląd koncepcji aksjologicznych. Społeczne funkcjonowanie tradycyjnych systemów etyki normatywnej. Deontologia, aretaizm i superrogacja jako modele etyki stosowanej. Etyki zawodowe jako role społeczne; konflikty lojalności w praktykach społecznych; moralny komponent profesjonalizmu. Osobliwości etyk zawodowych – argumenty za i przeciw ich tworzeniu. Metodologiczne i funkcjonalne wymogi stawiane deontologiom zawodowym. Podstawowe kategorie etyczne w praktyce społecznej.

5. Psychologia moralności z elementami psychologii społecznej (*vide* program PSES)

⁶ Wzór wyjściowy: studia dzienne pięcioletnie (10 semestrów); przedmioty specjalizacyjne pojawiają się od początku studiów. Łączna ilość godzin: 2500; licencjat: 1080; w tym praktyki: 150. Umieszczenie semestralne, wymiar czasowy, forma prowadzenia zajęć i zaliczeń przedmiotów zależą od specyfiki programowej danego kierunku i uczelni. Odpowiednią wydaje się formuła międzywydziałowych studiów indywidualnych wieńczonych tytułem magistra filozofii w zakresie kultury normatywnej (alternatywnie: etyki/humanistyki stosowanej).

6. Socjologia/antropologia moralności i obyczaju
(Zawiera także treści etyczne w systemach religijnych; *vide* program PSES)
7. Kultura i etyka gospodarcza
(Zawiera także etykę rozwoju międzynarodowego; *vide* program PSES)
8. Etyka a estetyka & etyka działalności artystycznej
(zawiera także etykę zawodu aktorskiego; *vide* program PSES)
9. Etyka komunikacji
Przedmiot wprowadza we wszelkie normatywne aspekty praktyk komunikacyjnych (*vide* PSES)
- 9a. Komunikacja interkulturowa. Normatywne, filozoficzne (aksjologiczne, epistemiczne), socjologiczne, antropologiczne aspekty podróży (w tym turystyki i rekreacji) – etyka spotkania. Temat wyróżniony: etyka komunikacji interkulturowej wobec współczesnego terroryzmu.
10. Kulturoznawstwo stosowane (*vide* program PSES)
Syntetycznie zawiera elementy następujących przedmiotów: teoria uczestnictwa w kulturze, zarządzanie placówkami/institucjami kultury i rynek sztuki, przedsiębiorczość i formy animacji kulturowej, marketing i reklama w działaniach kulturotwórczych.
- 10a + 9a. Komunikacja interkulturowa – praktyka informacyjna i negocjacyjna.
11. Etyka informacyjna – światowy ład informacyjny (*vide* program PSES)
12. Normowania moralne a normowania prawne – komparacja filozoficzna, analityczna i społeczna (*vide* program PSES)
13. Bioetyka społeczno-kulturowa. (*vide* także program PSES)
  - pojęcia „natury” i „kultury” – zakres aksjofery;
  - aksjologia/etyka ewolucyjna: historia naturalna zdolności do wartościowania i wrażliwości moralnej;
  - tradycyjne i współczesne nurty etyki środowiskowej. Status przyrody a szczególnie *nonhuman forms of life* – w różnych kręgach kulturowych (*resp.* światopoglądach religijnych). Estetyka środowiskowa i teriomorfizm;
  - etyka biomedyczna: kulturowa relatywizacja rozumienia podstawowych problemów moralnych i kategorii etycznych odniesionych do wartości witalnych, czyli atrybutów i warunków koniecznych istnienia fenomenu życia (*resp.* bycia istotą żywą) oraz rozumienia pojęć zdrowia/choroby (*resp.* normalności/patologii). Wpływ biomedycyny (postępu techniczno-farmakologicznego w diagnostyce i terapii) na świadomość potoczną w porównawczym odniesieniu do różnych kręgów kulturowych. Kulturowe konteksty moralno-swiatopoglądowych

dylematów klinicyztyki. Problemat wyróżniony (realizowany w formie konwersatoryjno-seminaryjnej z wykorzystaniem dokumentalistyki audio-video): eutanazja;

- bioetyka społeczna: zagadnienia wszelkich form dyskryminacji społeczno – kulturowej z powodów biologicznych (przyrodzonych lub nabytych atrybutów psycho-somatycznych) – mniejszości biospołeczne. Dylematy kary śmierci;
- moralne aspekty biotechnologii i genomiki – perspektywa etyki populacyjnej i elementy etyki rozwoju międzynarodowego;
- informacje faktograficzne o krajowych i międzynarodowych programach (w tym edukacyjnych), ustawodawstwie, organizacjach i instytucjach odniesionych do bioetyki i ochrony środowiska.

Informacja o relewantnych materiałach źródłowych (literaturze przedmiotu).

14. Moralność seksualna i etyka zawodowa terapeuty (*vide* program PSES)

14a. Etyka związków partnerskich i rodzinnych